

## ՊԱՏՄԱԿԱՆ

### Ս. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔԸ ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ԵԶԵՐՔԸ

Քրիստոսի Տնօրինական տեղերէն մին կը նկատուի Յորդանան գետը, ուր մկրտուեցաւ մեր Տէրը Յովհաննէս Մկրտչէն, ինչպէս կը վկայէ Աւետարանը: Յորդանանը կը բղխի Լիբանան և Հերմոն լեռներէն և ընդարձակ դաշտերը թրջելով կը թափի Մեռեալ ծովը: Հին Ուխտի մէջ անուանի է ան հրաշագործ անձերու և զրուագներու պատմութիւններով: Իսրայէլի համար ան կը նկատուէր երկրորդ Կարմիր ծով մը. մարգարէից գրուածքներուն մէջ անպակաս են ակնարկութիւններ՝ որ այլաբանական իմաստներով կը հասկնան գետին յորդումները, ընթացքը, անոր ջրմէմներուն և հոսանքներուն արագութիւնը եւայլն. բայց հոգեւոր իմաստով ամէնէն խորհրդաւորը Զաքարիա մարգարէին ակնարկութիւնն է (ԺԱ. 3), «Զայն ողբալոյ հովուաց, զի թշուառացաւ մեծութիւն նոցա, ձայն գոչելոյ առիւծուց, զի թշուառացաւ քարճութիւն Յորդանանու»: Թշուառացած Յորդանանու բարձրութեան վրայ ուրիշ առիւծ մը պիտի գոչէր, և պիտի սրբագործուէր գետը Տնօրինական այն մեծագոյն գործով՝ զոր Տէրը պիտի կատարէր Յորդանանի ջուրերուն մէջ. վասնզի ան պիտի ըլլար մեղսաքաւիչ աւազան մը ուրկէ վերստին պիտի ծնէին մարդիկ: Մեր Տէրը իր մկրտութեամբ նուիրականացուց Յորդանանի ջուրերը որոնց վրայ արձագանդելին քրիստոնէական երկու մեծագոյն խորհուրդներու՝ Ս. Երրորդութեան և Փրկագործութեան վարդապետութիւնները, որոնց վրայ զրուեցաւ աստուածային կնիք մը աղաւանակիրալիքումովը Ս. Հովհաննէս Տէրունական այս սուրբ գործերով պանծալի գետը աննշմար չպիտի անցնէր սրբազան բանաստեղծներուն զեղեցիկ արտադրութեանց մէջ և պիտի փառաբանէին Յորդանանը, փառաբանած ըլլալու համար Անիկա՝ որ մկրտուեցաւ հոն լուսաւոր մարդոց մեղաց արատները և իբր Գառն Աս-

տուծոյ բառնալու աշխարհի մեղքերը, ինչպէս կը գոչէր Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ: Քրիստոնէական մօքլին մէջ այլեւ Յորդանանը «Թշուառացած բարձրութիւն» չէր, այլ մաքրութեան, սրբութեան և աստուածութեան յաւերժական աւազան մը՝ որուն մէջ զարեւու սերունդները պիտի գային սրբուելու համար:

Քրիստոնեայք չէին կրնար մոռնալ մեր Տիրոջ Տնօրինական տեղերը. իրենց հոգիին սփոփանքն էին անոնք, և թշուառացած անձեր ոյժ և կազդոյր գտնելու համար կը կտրէին անհուն տարածութիւններ՝ հակառակ մեծամեծ արգելքներու և վտանգներու, բազմութեամբ կը յաճախէին Ս. Երկիր, ի գոհացումն իրենց բեկեալ սըրտերուն, և արտասուածքով անքերով կը համբուրէին Ս. Տեղիքը և կը փութային երթալ Յորդանան լսելու այն աստուածային ձայնը որ տակաւին կ'արձագանգէր լսելով. «Դա է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հոճեցայ»: Զրի մէն մի կաթիլ այդ ձայնին ոյժը կը կրէր և անոր մէջ սրբուող կամ լուացուողը պիտի ունենար Աստուծոյ որդեգրութիւնը, և իր առաքինական գործերովը պիտի ստանար Բարձրելոյն հաճութիւնը:

Այս հաւատքով կուգային քրիստոնեաներ հաստատուելու Յորդանանի եզերքը, ուր իրենց հաւատքի ցոլքը և ջերմեռանդութեան արդիւնքը կը ցուցադրէին հոգեւոր ձեռնարկներով: Յորդանանի երկու անապատացեալ եզերքներուն վրայ՝ այն տեղը՝ ուր մեր Տէրը մկրտուեցաւ, քրիստոնէական ջերմեռանդութիւնը մանաւանդ Դ. դարէն սկսեալ չէնցուցած է նախ մեռնակեացներու բազմութիւն խուցերով, յետոյ հոյակապ վանքերով և եկեղեցիներով: Նոյն իսկ Քրիստոսի մկրտուած տեղւոյն վրայ կառուցուած է փառաւոր եկեղեցի մը: Արդարեւ սրտառուչ և հիացական են դարերու ընթացքին մէջ այլ և այլ աղօթաց այն ուխտաւորական բազմութիւնները որ կը դիմէին դէպի նուիրական գետը լուացուելու կամ մկրտուելու համար:

Մենք այս յօդուածով պիտի ջանանք գրել նախ այդ ուխտաւորութեանց և առնոց սովորութիւններուն պատմականը ուղեգիրներու վկայութիւններով. յետոյ աւանատեսի մը վկայութեամբ պիտի նկա-

բագրինք գետին հանդիպակաց կողմը Բը-  
րխտոսի մկրտուած տեղւոյն վրայ շինուած  
եկեղեցին, եւ ապա պատմական ապացոյց-  
ներով պիտի ճշգրենք Յորդանանու եզերքը  
գտնուած Հայոց Ս. Յովհաննու Կարապե-  
տի վանքը: Իբր ծանօթութիւն սա աւել-  
ցընենք թէ գետին աջ կողմը կամ արեւ-  
մուտքը ըսելով պէտք է հասկնանք Յիսուսի  
մկրտուած տեղւոյն մօտ գետին այն եզեր-  
քը որ կը գտնուի Երիքովը զիմացը, իսկ  
ձախ կողմ կամ արեւելքը գետին անդի-  
կողմը, այսինքն միւս ակունքը:

1. — Ուխտաւորութեանց պատմական  
վկայութիւնները Յորդանանու երկու կող-  
մերուն վերաբերութեամբ գրուած են. նը-  
մանապէս վանքերը երկու կողմին վրայ  
հաստատուած են: Մենք երկու մասի պի-  
տի՝ բաժնենք, երկու կողմի վկայութիւն-  
ները, քաղկով գտնոնք որոշ ուղեգրներէ  
ժամանակագրական կարգաւ: (S<sup>h</sup> F. Vi-  
gourouxի Dictionnaire de la Bible հատոր-  
ներուն JOURDAIN և BETHABARA անուն-  
ները:

Ա. — Բլեզանսի Անտոնինոսը կը պատմէ  
թէ իր ժամանակը (2. դար) ժողովրդեան  
մեծ բազմութիւն մը Աստուածայայտու-  
թեան օրը կ'երթար գետին եզերքը, ար-  
շաղոյսին լուացուելու համար: Ան կը պատ-  
մէ թէ փայտէ խաչ մը կար գետին մէջ-  
տեղը և երկու եզերքները մարմարով ծած-  
կուած էին: Իւրաքանչիւրը գետ կը մտ-  
նէր սաւանով, զոր ամեն ոք կը պահէր իր  
մահուան օրուան համար: Տուրացի Գրիգոր  
եւս կը յիշէ թէ բոգոտները Յորդանան  
կ'երթային բշկուելու համար: Ուխտաւոր-  
ներէ առնուած տեղեկութեանց համաձայն  
մկրտութեան նշանակուած տեղն էր Յունաց  
Ս. Յովհաննէս Մկրտչի վանքին մօտերը:  
Նոյն վանքը Արապները կը կոչեն Բասր Կլ-  
եհնոս, «ղղեակ Հրէից», և Բրիստոնեայք՝  
«Ս. Յովհաննու վանք»: Շատ հին ուխ-  
տաւորներ կը կարծեն թէ ան շինուած էր  
նոյն իսկ այն տեղը ուր Յովհաննէս կը  
մկրտէր. բայց աւելի հաւանական է որ  
քիչ մը հեռի էր անկէ, վասն զի Յորդա-  
նանի անմիջական եզերքները չէին կրնար  
տանիլ այդպիսի հաստատուն շինութիւն  
մը: Ուխտաւորներուն այցելած գետին տե-  
ղը ժամանակի ընթացքին փոխուած է:  
Դարձեալ 530-ին Թէոդոսիոս ուխտաւոր

ուղեգիրը կը գրէ. «այն տեղը ուր Տէրը  
մկրտուած էր տեսայ մարմարէ սիւն մը՝  
որուն վրայ կար երկաթէ խաչ մը: Հոն էր  
Ս. Յովհաննու Մկրտչի եկեղեցին՝ Անաս-  
տաս կայսեր կողմէն շինուած որ կամար-  
ներու վրայ բարձրացուած էր Յորդանա-  
նու ջրերուն շատ մօտ ըլլալուն պատճա-  
ռաւ: ... Տիրջը մկրտուած տեղէն մինչեւ  
այն տեղը ուր Յորդանանը Մեռեալ ծովը  
կը թափի հինգ մղոն է»: 780-ին Վիլլեպալտ  
կ'այցելէ և կը վկայէ թէ «Յորդանանի աջ  
կողմը կը գտնուէր եկեղեցի մը որ քարէ  
սիւներու վրայ բարձրացած էր. հոս այն  
տեղն էր ուր Տէրը մկրտուեցաւ և կար  
փայտէ խաչ մը և ջուրի փոքր դարձուածք  
մը»: 1112-ին Ռուսագղի Դանիէլ վանա-  
կան կը գրէ թէ Յորդանանը երկու նետըն-  
կէց հեռի էր Ս. Յովհաննու հին վանքէն  
և Ս. Կարապետի ի պատիւ շինուած եկե-  
ղեցիին աւերակներէն»: 1170-ին Թէոդորէ  
Երիքովի մօտ երկկոյ մը տեսաւ վաթսուն  
հազար անձեր՝ մեծաւ մասամբ վառուած  
լապտեր ի ձեռին: 1187-ին յոյն վանական  
Փոկասը կը գրէ թէ Ս. Յովհաննու եկեղեցին  
երկրաշարժէ մը քանդուած ըլլալով նո-  
րոգուեցաւ Մանուէլ Կոմնենոս կայսրէն:  
Յիշեալը կը յաւելու. «երկու նշտընկէց հե-  
ռուէն կը հօսի Յորդանանը: Ափունքին  
մօտ, քարընկէց մը հեռի, կայ չորս կա-  
մարներու վրայ բարձրացուած շէնք մը,  
որուն բոլորտիքէն առաջ կը հոսէր Յոր-  
դանանը»: Արապներու տիրապետութեան  
ժամանակ ալ, 1217-ին Աստուածայայտ-  
նութեան տօնին շատ հեռի տեղերէ տղաք-  
ները կը բերէին մկրտելու Յորդանանի մէջ:  
1309-ին Ricoldi ուղեգիրը հանդիպեցաւ  
տասն հազար անձերու՝ որոնք Յորդանան  
կ'երթային լուացուելու և մկրտուելու հա-  
մար: 1480-ին Փապրի կը գրէ թէ իսլամ  
արապներ մակաղատեղի ըրած էին Ս.  
Յովհաննու Յունաց վանքը: 1552-ին լա-  
տին ուխտաւորներ կ'երթային աղօթելու  
վանքի եկեղեցին և կ'այցելէին Յորդա-  
նանը, որ վանքէն գրեթէ երկու մղոն հե-  
ռի էր: Մկրտութեան եկեղեցին այլ եւս  
ծանօթ չէր և կը կարծուէր թէ ան Ս.  
Յովհաննու Կարապետի եկեղեցին էր, որ-  
մէ Յորդանանը հեռացած էր:

Վերեւ յիշուած ուղեգրներուն Յորդա-  
նանի աջ կողմը յիշած Ս. Յովհաննու վան-

քը երկու ուրիշ վանքերու հետ կը վերաբերի Յունաց: Անտարակոյս անոնք շատ հին վանքեր էին, ինչպէս կը վկայեն հին մողայիքները եւ յունական արձանագրութիւնները: Երկրաշարժի եւ յարձակումներու հետեանքով բոլորովին աւերակ դարձած էին. մին միայն 1882-ին կը նորոգուի եկեղեցիով եւ հիւրանոցներով:

Բ. — Յունաց Ս. Յովհաննէս Մկրտչի վանքին ճեղգ զիմացը Բեթարբան է ուր կը բնակէր Յովհաննէս եւ ուր մեր Տէրը մկրտուեցաւ. «Այս ի Բեթարբա եղև յայնկոյս Յորդանանու. ուր էր Յովհաննէս եւ մկրտուէր (Յովն. Ա. 28): Բեթարբան որ կը նշանակէ «անցք», այն ծանծաղուտն է՝ ուրկէ կարելի էր հետիոտն երթալ. այդ տեղը կը կոչուէր կը-կորամիկ, որուն վրայ ի հնումն շինուած էր քարէ կամուրջ մը՝ ինչպէս յայտնի է մօտի գետեղերեայ աւերակէն, եւ այժմ ալ կը գտնուի փայտէ կամուրջ մը. նոյն տեղէն է որ կ'երթային մէկ եզերքէն միւսն: Քրիստոսի մկրտութեան տեղւոյն քրիստոնէական հին աւանդութիւնը Բեթարբան ցոյց կուտայ, ինչպէս Աւետարանը: Յորդանանի անդիլի կողմէն էր որ քրիստոնեայ ուխտաւորներ կը յաճախէին: Հոգեւոր եւ վանական կեանքը հոն առաւելագէտ դարգացած էր շատ հին դարերէ սկսեալ. Եւսերբոս իր Պաղեստինի տեղերու անուանց գիրքին մէջ (Onomasticon) Բեթարբա անունին տակ կը գրէ, եւ անոր կը ձայնակցի Յերոնիմոսն ալ թէ՛ Կոստանդիանոսի ժամանակէն սկսեալ բազմաթիւ նորադարձներ Յորդանանի անդիլի կողմը կը յաճախէին մկրտութեւ Բեթարբայի մէջ. հետագայ դարերու հաւատացեալք կ'ընէին նոյնը: Պորտոյի անանուն ուխտաւորը 333-ին իր ուղեգրութեան մէջ մեր Տիրոջ մկրտութեան տեղը ցոյց կուտայ արեւելեան եզերքին վրայ եւ կը յարէ թէ նոյն տեղը Մեռեալ ծովէն հինգ մղոն վեր է, եւ այն բլուրին մօտ՝ ուր եղիա մարգարէն երկինք վերացաւ: Յովհաննէս Մոսքոս իր Մարգ Հոգեւոր գիրքին մէջ մանրամասն կը յիշատակէ այն մենակեացները որ Յորդանանի անդիլի կողմը գետեղերեայ այրերու մէջ բնակութիւն հաստատած ու հետեւած են անապատական կեանքի: Նոյն իսկ անոնցմէ մին՝ Յովհաննու Մկրտչի այրին մէջ բնակեցով

յաջողած է շինել նոյն սուրբին անունով եկեղեցի մը, ուր պիտի կառուցուէր յետոյ Ս. Յովհաննու Մկրտչի վանքը. այլ անուամբ Սափսայի (Sapsas) վանքը: Մի ուրիշ շինած է Քոփրաթայի (Copratha) վանքը, որուն վանականները կը պահպանէին Քրիստոսի Մկրտութեան եկեղեցին, Յորդանանի անդիլի կողմի եզերքին վրայ շինուած (տե՛ս Migne, P. G. Հատ. 3, Pratum Spirituale, Ա. ՂԱ. ՂԲ.): Պաղեստինագէտ մատենագիր Guerin կը գրէ Samarie, Հատ. Ա. էջ 114) թէ «ԺՉ. դարուն ուխտաւորները Յորդանան կ'երթային լուացութեւ Բասր էլ-Եէ-հուտի արեւելքը գտնուած Մաֆֆաշք կը-կորամիկ անունով ծանօթ ծանծաղուտին մէջ. այժմ ընդհակառակն կ'երթան նոյն աւերակներուն հարաւ-հարաւային արեւելքը Մաֆֆաշք կը-Համրա: Այս ծանծաղուտը իրապէս կրնայ ըլլալ Բեթարբան՝ ուր Յովհաննէս կը մկրտէր, եւ հետեւաբար ներելի է մտածել թէ հոն էր որ մեր Տէրն ալ մկրտուեցաւ իր Կարապետին ձեռքովը: Այժմ լատին ուխտաւորները Մաքքատէթ էլ-կորանիէ ծանծաղուտը շին երթար լուացութիւ՛ս ա պատճառաւ որ անոնք ընդհանրապէս Մեռեալ ծովուն եզերքը պտոյտ մը ընկու նպատակը կ'ունենան, եւ որպէս զի անոնց ճանապարհը չերկարի՝ առաջնորդները զանոնք կը տանին առաւելագէտ Յորդանանի այնպիսի մէկ տեղը՝ որ Մեռեալ ծովէն նուազ հեռի ըլլայ»:

2. — Կարծէ գիտնալ թէ ո՞ւր շինուած էր մեր Տիրոջ մկրտուած եկեղեցին: Տիրոջ աւանդութեան մը համաձայն, նոյն եկեղեցին շինուած էր Յորդանանի անդիլի կողմը, Բեթարբայի մօտ. այս մասին Արգուլֆ եպիսկոպոս՝ որ 670-ին այցելած է Յորդանան՝ ունի շահեկան տեղեկութիւններ: Յիշեալին տեղեկագրական բոլոր յուշերը նաւարկութեան մը պատճառաւ կորսուած էին. երբ Եւրոպա վերադարձաւ Սկովտացի Ալամման վանականի մը գրի առնել տուաւ իր բոլոր յուշերը Պասմոքիս Ս. Տեղերու խորագրին տակ (տե՛ս Orient Latin: Հատ. Ա.):

Արգուլֆի նկարագրած մկրտութեան եկեղեցին կը գտնուի Coprathaի արեւմուտքը, 150 քայլ հեռի, գետին մէկ փոքր թեկին կամ ջրանցքին վրայ: Արգուլֆ հետեւեալ կերպով կը յիշատակէ այն եկեղեցին. «Գե-

տին եղերքին վրայ կը գտնենք քառակուսի փոքր եկեղեցի մը, որ, կ'ըսեն թէ՝ շինուած է այն տեղը ուր կը պահուէին ըզզեանները մեր Փրկչին՝ որ մկրտուեցաւ։ Այս եկեղեցին հաստատուած էր չորս սիւներու և քարէ կամարներու վրայ. բայց ջուրին վրայ ըլլալով բնակելի չէր, վասն զի ջուրերը ներքեւի կողմէն պատած էին։ Կոմիտարով ծածկուած էր ան, և հիմը շինուած էր կամարակապ քարերով»։ Ծամբորդները կ'ըսեն թէ այս մատուռին ստորին բոլոր մասերը մինչև այժմ կ'երևան։

3.— Հայերը Յորդանանի եղերքը վանք կամ եկեղեցի ունէին. — պատասխանս հաստատական է, քանի որ, ինչպէս յայտնի է յիշատակարաններէն, Յոյները և վրացիները հոս վանքեր և եկեղեցիներ հիմնած էին, որոնցմէ մի քանին գոյութիւն ունին մինչև ցայսօր։ Հայերը որ Ս. Բողաքին մէջ և շրջակաները հոյակապ վանքերով ու եկեղեցիներով ձոխացած էին և որոնց ուրացումը կարելի չէ, անտարակոյս պիտի փափաքէին վայելելու Յորդանանու օրհնութիւնները։ Մենք վերև յիշատակեցինք Յովհաննէս Մոսքոսի մէկ վկայութիւնը որուն համաձայն կը հաստատուէր թէ Բեթաբրայի այրերուն մէջ հաստատուած էին անապատականներ՝ և անոնցմէ մին Յովհաննէս՝ իր բնակած այրը փոխակերպած էր եկեղեցիի՝ անուանելով զայն Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ։ Ինչպէս աջ ափունքին՝ նոյնպէս ձախ ափանց գետեղերքը զարգարուած էր այլևայլ ազգոց վանքերով և եկեղեցիներով։ Մեր հին մատենագրութեան մէջ Մովսէս Կաղանկատուացի առաջին անգամ կը յիշատակէ հայկական վանք մը և եկեղեցի մը Յորդանանի քով (տե՛ս Պատմ. Աղուանից, էջ 423) «... ուր Փրկչին մըրեցաւ, յորում եկեղեցի սաղաշեն խաչանման յարմարեալ՝ 80 կանգուն երկայն 80՝ լայն, երեք սեղան խորհրդոյ, և պատարագ մատչի...»։ ասոնք ականատես ու խառնութի խօսքերն են. եկեղեցին շինուած է որրանոճեալ, խաչանման և երեք սեղաններով։ Ինչպէս պէտք է ճշգրնք նոյն եկեղեցւոյ շինութեան թուականը։ Բողեղոնական խորտումներուն պատճառաւ երուսաղէմի հայ Միաբանութեան մէկ կարեւոր մասը երբ Ս. Տեղերէն ցրուեցաւ, կարեւոր հատուած մ'ալ հաստատուեցաւ

Յորդանանի եղերքը։ Անաստաս հայազգին իր վանօրէից ցուցակին ներածական մասին մէջ կը գրէ. «... և նոցա ոչ կարացեալ համբերել՝ թողին գտեղիս իւրեանց. և ժե. վանք միայն մնացին. և կիսի ի յերին Զիքնեաց և այլ մեծ ի Բեթղեմեա, և Սիւնական կրօնաւոր, և ի յեղ սուրբ զետն Յորդանանու, և ի յերինն Փորձութեան, յԱնապատ Փրկչին. և ի Թափօրական շատն, և ի Հերմոն՝ հանդիպ Բարսայ, և այլ ևս ի նոյն կողման Տիքերական ծովուն...»։ Եթէ, ըստ Կաղանկատուացիին յիշատակարանին, չենք կրնար աւելի հնագոյն թուականի մը տանիլ Յորդանանու հայկական վանքը, վստահաբար պիտի ընդունինք թէ է. դարու կիսուն Բողեղոնական խնդրով երուսաղէմէն ցրուող հայ կրօնաւորները Յորդանանու եղերքը շինած պէտք է ըլլան հայկական վանք մը։ Այս հայկական հաստատութեան մասին Ս. Տեղեաց արձանագրութեանց մէջ յիշատակարան չունինք և այժմ անաղութիւնն ալ մոռցուած է։ Միայն մէկ դար առաջ 1813-ին Յունաց հետ տեղի ունեցած դատավարութեանց առթիւ Պոլսի Փոխանորդ Անդրեանուպոլսեցի Պօղոս վարդապետէն (յետոյ պատրիարք Կ. Պոլսոյ և Ծայրագոյն կառավարիչ Ս. Աթոռոյ) և տմիրայից կողմէն Բարձրագոյն Դրան մատուցուած յիշատակագրին մէջ Հայոց անյայտացած ու յափշտակուած վանքերու և ստաշութեանց յիշատակութեանց առթիւ հետեւեալ տողերը կը գրուին. «... բայց հետզհետէ յայնչալ պատճառաց անայի մըրեցաւ, յօսարաց յափշտակեալ և անհետ եղեալ են. որպիս և յեղ Յորդանանու ի տեղի մկրտութեան Տեառն մերոյ Յովնանու Կարապետի կառուցեալ վանք մի ազգի մերում յաւանդեալ անհետ վկայ...» (ձեռ. թ. 893)։ Ասկէց աւելի ջորաւոր փաստ մը չկրնար ըլլալ հաստատելու համար հայկական վանքի մը գոյութիւնը Յորդանանու եղերքը յանուն Ս. Յովհաննէս Մկրտչի, և միևնոյն ժամանակ ապացուցանելու թէ ան շինուած էր մեր Փրկչին մկրտուած տեղոյն մօտ. վասն զի Աւետարանի, աւանդութեան և ուղեորաց՝ մասնաւորապէս Արքուիֆի նկարագրութեան համաձայն մեր Տէրը մկրտուած էր Յորդանանի անդիլի կողմը. հետեւաբար Հայոց վանքն ու եկեղեցին ալ շինուած էին գետին ձախ ափունքին վրայ, այսինքն

մօտը այն վանքին՝ որուն կրօնաւորները կը պահպանէին մկրտութեան եկեղեցին: Հայկական վանքին բուն տեղւոյն համար յիշատակարան կը պակսի. բայց հաւանական իւր փաստ կրնանք յառաջ բերել Բրօֆ. Goussen-ի 1923-ին գերմաներէն թարգմանութիւնը Ս. Տեղեաց այն ծխարանին որուն վրացերէնը (թ. 3) կը զբառնուի Բարիլի Աղղ. Մատենադարանին մէջ: Նոյն ձեռագրին հետ (ԺԱ-ԺԲ դար) բաղդատուած է Երուսաղէմի Ս. Խաչ և Վրաստանի Սաղպերդ վանքերէն բերուած ձեռագիր Տաղարաններուն (Ժ. դար) մէջ բովանդակուած ծխարաններու տարբերակներուն հետ: Նոյն ծխարանին մէջ կը կարդանք հետեւեալ հատուածը. «Ս. Յովնաննիս ի Յորդանան. մեծ տոնակատարութիւն Յունվար 6-ին, մինչ լուս Սաղպերսի օրինակին, Յունվար 6-ին մեկ շաբաթ առաջ մեծ տոն կատարուի զեփն անդի կողմը (Սափսա, Քարար օժանդակ զեփն վրայ), միևնոյն ծխարանը Ս. Յովնաննիս տոնակատարութիւն ցոյց կուտայ 3 և 7 Յունվարին Տիբերիական Լճին ափանց վրայ»: (ՏԽՍ R. B. 1924, էջ 611-623): Երուսաղէմի ծխարանի այս հատուածը մեկ խորհրդածիլ կուտայ թէ Դեկտ. 25-ին Ծննդեան տօնը կատարող եկեղեցիները Յունվար 6-ին Յորդանանի մէջ կը կատարեն Աստուածայայտութեան տօնին հետ Ս. Յովնաննիս տօնը, ինչպէս մինչև այսօր Յոյները, Ղպտիները, Ասորիները և Հայերը Յունվար 6-ին Յորդանան կ'երթան նոյն տօները կատարելու համար: Հայերը Յունվար 6-ին Ծնունդը կը կատարեն Բեթղեհէմի մէջ և հետեւաբար Յունվար 6-ին Յորդանան չեն երթար, այլ պէտք է երթային կա'մ Ծնունդէն առաջ կա'մ վերջը: Արդ, երբ Դեկտ. 25-ին Ծնունդ կատարողները Յունվար 6-ին Աստուածայայտութիւն և Ս. Յովնաննիս տօնը կը կատարեն Յորդանանի եզերքը, որոնք են որ նոյն օրը Ծնունդ կատարելով Բեթղեհէմի մէջ Յորդանան չեն կրնար երթալ. պատասխանը որով է՝ Հայերն են անոնք, որոնք փոխանակ Յունվար 6-ին՝ մէկ շաբաթ առաջ կը կատարէին նոյն տօները Յորդանանի անդի կողմ ի Սափսա, Քարարի օժանդակին վրայ: Երուսաղէմի մէջ տօնին օրէն առաջ տեւէ տօնակատարութիւն անսովոր չէ. ուխտաւորական

կեանքի պահանջ էր ան, ինչպէս մինչև այժմ Զատիկի տօնէն յառաջ Համբարձման տօնը կը կատարենք Տնտեսին Կրտսէին՝ Զիթենեաց լեռան վրայ: Նման պատմաններու տակ թերեւս վերոյիշեալ տօնը Յունվար 3-ին և 7-ին ալ կը կատարուէր Տիբերական ծովուն շուրջը շինուած վանքերու ուխտաւորաց համար: Այս տողերը գրեցինք Յորդանանու մեր հայկական վանքին իսկական տեղը ճշդելու. վերեւ պարզուած տօնակատարութեան մը տարբեր ժամանակի մէջ զործադրուելուն հետեւանքով հաւանական կը նկատենք որ Սափսայի Ս. Յովնաննիս նախնական եկեղեցին Հայոց յատկացուած էր իւր վանք. և այն աւերակը որուն Հայերը 1813-ին կ'աւերակեն Բ. Դրան մատուցած իրենց յիշատակագրին մէջ՝ Սափսայի վանքին տեղւոյն աւելի կը յարմարի վերեւ մէջ բերուած տուիքներուն համաձայն:

Սափսան կը գտնուի, Մատապայի ծանօթ մոզայիք քարտէսին համաձայն, Յորդանանի անդի կողմը, Քարար օժանդակին վրայ: Սափսան ճիշդ գիմաքն է Յունաց Ս. Յովնաննիս վանքին և քովը ունի Քորբատայի վանքը զոր վերեւ յիշեցինք: 1902-ին Երուսաղէմի Ս. Աննայի վանքին մեծաւորը Հ. Ֆէտէրլէն աշակերտներով հնախօսական շրջագայութիւն մը կատարած է Սափսա և մերձակայ տեղերը: Սափսայի գետինն վրայ գտած է աւերակներ, վանքին կարծր քարէ սեամին երկու մասերը, երկու կողմերով ծակեր րացուած, մոզայիքի կտորներ, բիւզանդական ժանգոտած երկու դրամներ, 800-1000 քառակուսի մէթր տարածութեան մը վրայ չենքերու հետքեր, և այն: Յիշեալը կը յարէ թէ՛ եթէ պեղումներ կատարուին կարելի է հանել վանքին յատակագիծը, (տե՛ս La Terre Sainte, 1902): Ուրիշ մէկ պաղեստինագէտ մ'ալ, Barnabé Meisermann, կը գրէ թէ Սափսայի աւերակները յայտնապէս կ'ապացուցանեն Կաղանկատուացիին մէջ յիշակաւուած Հայոց Ս. Յովնաննիս Մկրտչի վանքին գոյութիւնը (Nouveau Guide de la Terre Sainte, էջ 275):

Այս և ուրիշ աւերակներու մէջ կատարուած պեղումները և հետազոտութիւնները անտարակոյս երեւան պիտի բերեն յիշատակարաններ՝ որ առաւելապէս պիտի հաստատեն այս վանքերուն ողբալին հանգամանքը, բացատրելով պատմութեան անորոշ մնացած կէտերը և պարզելով մոռցուած անցեալը՝ որուն մէջ աւա՞ղ, շատ արժէքներ անյայտ կը մնան:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՆՈՒՆԻ